

Ασημένια
Σαράφη



Ο παππούς δεν θα
ψηφίσει φέτος

ΜΥΘΙΣΤΟΡΗΜΑ



ΚΑΣΣΑΡΟΜΟΣ

Αύριο είναι Κυριακή.

Σιγά σιγά αδειάσανε οι δρόμοι και τα σπίτια, όμως ακόμη κάποιος έμεινε και τρέχει να προφτάσει

Και ρυθμικά χτυπήσανε μια μια οι ώρες κι ανοίξανε πόρτες και παράθυρα μ' εξαίσιες αποκεφαλισμένες μορφές

Ύστερα ήρθανε τα λάβαρα, οι σημαίες κι οι φανφάρες κι οι τοίχοι γκρεμιστήκανε απ' τις άναρθρες κραυγές

Πτώματα ακέφαλα χορεύανε τρελά και τρέχανε σα μεθυσμένα όταν βαρούσανε οι καμπάνες

Τότε, θυμάσαι, που μου λες: Ετέλειωσεν ο πόλεμος!

Όμως ο Πόλεμος δεν τέλειωσεν ακόμα.

Γιατί κανένας πόλεμος δεν τέλειωσε ποτέ!

Μ. Αναγνωστάκης, «Ο Πόλεμος»

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ

Το καλοκαίρι μπαίνει απ' το παράθυρο



ΚΑΙ ΚΑΠΟΤΕ μπήκε το καλοκαίρι απ' το παράθυρο που άνοιγε στον κήπο. Η κάμαρη ήταν στενάχωρη αλλά είχε ένα πολύ φαρδύ παράθυρο, κάπως σκεβρό, με την πετούγια του να στρίβει με δυσκολία. Είχε τρέξει στον μηχανισμό της λίγη γκρίζα λαδομπογιά κι απόμεινε εκεί πηγήμηνη. Ο πατέρας είχε φέρει εκείνο το παράθυρο από μία κατεδάφιση – ίσα ίσα που το πρόλαβε προτού το σαρώσει η μπουλντόζα. «Είναι το κούφωμα καλό», υποστήριξε, «καμωμένο από ξύλο κερασιάς, κρίμα να πάει χαμένο. Όμως κάπως σκεβρό. Θα 'ρθει και θα πάρει με τον χρόνο τη φόρμα του τοίχου», συνέχισε. Δεν έφερα αντίρρηση. Αρμόστηκε το παράθυρο στον τοίχο, έτριψα με το σύρμα τα τζαμιλίκια να τα καθαρίσω απ' τους ασβέστες και το τσιμέντο που 'χαν κολλήσει πάνω τους, κάρφωσα και μια σήτα ολόγουρα στην κάσα, να μην μπαίνουν τις νύχτες τα κουνούπια και με ζαλίζουν, κι είχα επιτέλους τη δική μου θέα στον κήπο κι ένα άνοιγμα, για να μπαίνει από κει, αν μη τι άλλο, ευωδιαστό και ευοίωνο, το καλοκαίρι.

Είχε κουβαλήσει κι άλλα πράγματα ο πατέρας από κείνη την κατεδάφιση, μα κι από άλλες που γίνονταν συχνά τότε στη γειτονιά, όπως και στις έτερα γειτονιές. Το πιο εντυπωσιακό ήταν ένα πορτμαντό, απ' αυτά που είχαν τα παλιά αρχοντόσπιτα για να κρεμούν οι ένοικοι και οι επισκέπτες τα πανωφόρια και τα καπέλα τους. Μία πιο προηγ-

μένη κρεμάστρα, μ' άλλα λόγια, με γάντζους και τσιγκέλια, και μία υποδοχή για ομπρέλες, σκαλισμένο εξ ολοκλήρου στο χέρι. Το έστησε στο χολ – ήταν τόσο στενό, που μετά βίας το χώρεσε. Για να το διασχίσουμε έπρεπε να πλαγιάζουμε και να περπατάμε λοξά σαν τους κάβουρες. Κι ούτε που κρεμάσαμε ποτέ τίποτα εκεί, θα μούκωνε περαιτέρω ο λειψός χώρος. «Ας το ακουμπήσουμε εδώ να ομορφάνει το σημείο», επέμεινε ο μπαμπάς, «ένα κομψό έπιπλο του παρελθόντος, με φινέτσα και ιστορία». Και, επιπλέον, κάτι βαριά κάδρα με θαλασσογραφίες θαμπές και σκοτεινιασμένες, από θάλασσες βόρειες και μακρινές, τέτοιες που σε τίποτα δεν έμοιαζαν με τη δική μας, μα και πορτρέτα αγνώστων προσώπων, άλλοτε καθιστών και άλλοτε ορθίων, συνήθως βλοσυρών, που κρεμάστηκαν στους τοίχους το ένα κολλητά στο άλλο και μας κοιτούσαν παραξενεμένα, συγκροτώντας ένα παράξενο σουαρέ αγνώστων, δισδιάστατο και αναπτυγμένο σε ύψος, όχι πάντως ικανό για να κινηθούν άνετα, καθώς το σπίτι ήταν χαμηλό. Από τότε μάλιστα που ψήλωσα, η κορφή του κεφαλιού μου χτυπούσε στον ηλεκτρικό γλόμπο, κι όταν αυτός ήταν αναμμένος τσιτσίριζαν τα μαλλιά μου κι έπαιρναν από την επαφή τους αυτή με τη θερμότητα μια όψη κυματιστή. Έχεις όμορφα μαλλιά, έλεγε ο πατέρας, μην τα κόψεις. Κι άφηνα τα μαλλιά μου να μακραίνουν και να κάθονται ωραία ωραία στους ώμους μου.

«Οι άνθρωποι πετούν τα πράγματά τους», συνέχιζε ο πατέρας, «τίποτα δεν εκτιμούν, την οικογενειακή ιστορία, την αισθητική των προγόνων, την κληρονομιά. Πετούν τις κεραμικές κανάτες και τους μαρμάρινους νεροχύτες με τις γλυφές του τρεχάμενου νερού στο κοίλωμά τους, πετούν τα νυφιάτικα πασούμια της μάνας τους και τις ανθοστήλες των σαλονιών, πετούν τις παλιές φωτογραφίες και τα

μπαούλα που έφεραν οι ξενιτεμένοι τους πατεράδες απ' την Αμερική και την Αίγυπτο. Αδειάζουν τα σπίτια τους από τον οικιακό τους πλούτο, ωσάν να ξαντεριάζουν ψάρι, κι απομένει το σπίτι κενό εντοσθίων και κενό νοήματος. Κι ύστερα παίρνουν και το γεμίζουν καναπέδες που γυαλοκοπούν βιομηχανικό λούστρο και τραπεζάκια από νοβοπάν, κρεμούν νάιλον κουρτίνες στα παράθυρα και φρικαλέα κάδρα στα ντουβάρια: μία σκηνή ηλιοβασιλέματος, συνήθως, που αποτελεί το φόντο ενός ζευγαριού σε περίπτυξη, τα βυζιά της κοπέλας προτεταμένα και τα σώματα να μην ακουμπιούνται, μόνον τα χείλη ίσως. Πορφυρά τα ηλιοβασιλέματα, κατάμαυρες οι σιλουέτες του ζεύγους. Όπως και βάζα με άνθη ή και άλλου τύπου νεκρές φύσεις, με φρούτα ή και διάφορα φαγώσιμα, κυρίως κρεμασμένες στις κουζίνες, πάνω απ' το τραπέζι όπου είθισται να βρίσκονται τα φρούτα τα αληθινά».

Ότι οι άλλοι πετούσαν, ο πατέρας το μάζευε. Κι αν ήταν το σπίτι μας πιο μεγάλο, θα είχε κι άλλο διευρύνει τη συλλογή του. Όμως ήταν μικρό. Σαν σπιρτόκουτο. Ένα αντισεισμικό, από κείνα που χτίστηκαν στην πολιτεία μετά τον μεγάλο σεισμό του '55, που πήγε κι ήρθε η γη και που σωριάστηκαν τόσες από κείνες τις δίπατες οικίες, με τα μπαλκονάκια και τις καλλιτεχνικά καμωμένες γύψινες κορνίζες των παραθύρων. Υπήρξε όμορφη η πόλη μας για πολλές δεκαετίες. Κι ήταν ο σεισμός αυτός η τελευταία από τις συμφορές που επιβουλεύτηκαν την ομορφιά των ανθρώπων και των κτηρίων της. Ακολούθησε ο μακρύς καιρός που όλοι κοιμούνταν στα αντίσκηνα – τα σπίτια τους φοβούνταν να τα πλησιάσουν, ακόμη κι αν έστεκαν ολόρθα. Το πατρικό του πατέρα, πάντως, είχε καταρρεύσει. Στεκόταν ακριβώς σ' αυτό εδώ το σημείο, όπου λίγο καιρό μετά χτίστηκε το αντισεισμικό. Πανομοιότυπο με τα υπό-

λοιπα αντισεισμικά της πόλης: Η πόρτα της εισόδου ανοίγει στο λειψό χολ. Στο βάθος, το κουζινάκι. Μετά βίας χωρά ένα μικρό τραπέζι με δύο καρέκλες· αυτός που θα φέρει μια τρίτη καρέκλα για να κάτσει, με το που πάει να σηκωθεί κοπανάει το κεφάλι του στα ντουλάπια. Από αριστερά και δεξιά του διαδρόμου, οι δύο κάμαρες. Η μία είναι το σαλόνι. Έτσι το 'λεγαν πάντα, κι ας ήταν παράλληλα και τραπεζαρία και καθιστικό μαζί. Η άλλη, η κρεβατοκάμαρα των μεγάλων. Λίγο πριν από τη γέννησή μου, έχτισαν και άλλη μία, προέκταση της κουζίνας, και τη χώρισαν απ' αυτήν μ' έναν ψευδότοιχο. Μεγάλωσα με τη μρωδιά των φαγητών να εισβάλλει από τους πόρους του τοίχου και από το κενό που έχασκε στο κάτω μέρος της πόρτας. Αγαπημένα μαγειρέματα, που με αφύπνιζαν κάθε πρωί και με αναγούλιαζαν κάθε βράδυ. Και πότιζαν τα σκεπάσματά μου από τη φαγητίλα. Άνοιγα τότε το παράθυρο να ξεμυρίσει.

Ο πατέρας θυμάται πάντα με συγκίνηση την εποχή εκείνη των αντίσκηνων, τους μήνες μετά τον σεισμό. Μεγάλα στρατιωτικά αντίσκηνα, που χωρούσαν έως και δεκαπέντε άτομα. Με παραταγμένα τα κρεβατάκια εκστρατείας στη σειρά και χωρισμένα ανά οικογένεια με κρεμασμένες κουβέρτες σε διαμερίσματα, η ιδιωτικότητα των οποίων κατέρρευε κάθε που έπεφτε ή σηκωνόταν απ' τον αέρα η κρεμαστή κουβέρτα. «Περνούσαμε τόσο όμορφα τότε», σημείωνε νοσταλγικά, «μαζί μ' όλους τους άλλους με τους οποίους συγκατοικούσαμε». Γείτονες κι αυτοί, με τα παιδιά τους και τα λιγοστά τους ρούχα και στρωσίδια απλωμένα σε καρέκλες και διπλωμένα σε αυτοσχέδιους μπόγους. Τις νύχτες οι άντρες κάθονταν έξω κι έπαιζαν τάβλι, καπνίζοντας βρωμερά τσιγάρα και πίνοντας μπύρες. Τα παιδιά τρύπωναν μέσα και κοίταζαν τον ουρανό απ' τον

φεγγίτη που υπήρχε στην οροφή του αντίσκηνου. Ένα παρὰθυρο στον ουρανό. Η απόλυτη σκοτεινιά που επικρατούσε εκείνες τις νύχτες στη σεισμόπληκτη πόλη έκανε τους αστερισμούς να διαγράφονται ολοφώτεινοι στο στερέωμα. Και ριγώντας από την ευχαρίστηση που τους πρόσφερε το ουράνιο υπερθέαμα, τα έπαιρνε ο ύπνος. Κοιμούνταν σε όποιο κρεβάτι τύχαινε εκείνη την ώρα να 'ναι ξαπλωμένα και με όποιον τύχαινε να βρίσκεται εκείνη τη στιγμή πλάι τους. Γνωρίζοντας πολύ καλά πως ανάμεσα στον ουρανό και σ' αυτά δεν παρεμβαλλόταν παρά μόνο ένα λεπτό, αν και ανθεκτικό, κομμάτι πανί.

Όχι βέβαια ότι ο πατέρας ήταν και τόσο παιδί τότε. Ήταν ίσως λίγο μικρότερος από μένα. Κοτζάμ έφηβος, δηλαδή. Του άρεσε όμως –εκείνη την εποχή, ειδικά– να λογίζεται για παιδί, αφού αυτό του έδινε τη δυνατότητα να συμμετέχει ολόψυχα και χωρίς περιπλοκές στο πανηγύρι της μετασεισμικής περιόδου, όπου όλα είχαν χαλαρώσει: η πειθαρχία, οι απαγορεύσεις, οι αγγαρείες, το διάβασμα. Και μάλλον τότε του κόλλησε η μανία της περισυλλογής των χειμηλίων των άλλων, καθώς τα πρωινά, μαζί με την παρέα του, απομακρύνονταν και περιπλανιούνταν για ώρες στη ρημαγμένη πόλη. Κι όπου έβρισκαν τοίχο μισογκρεμισμένο, χώνονταν απ' τη ραγισματιά στο εσωτερικό κι έκαναν αυτοψία – ύστερα διέσωζαν από μέσα ό,τι θεωρούσαν πως άξιζε τον κόπο. Συνήθως πράγματα όχι τόσο πολύτιμα όσο φανταχτερά, αφού τότε διήνυαν την εποχή κατά την οποία αυτά τα δύο τα μπέρδευαν: κανένα κρυστάλλινο τασάκι, μια μπιζουτιέρα επενδυμένη με ελεφαντόδοντο, το κουτί με τα ασημένια κουταλάκια του γλυκού με το σχάλισμα, τη ραπτομηχανή «Singer», μία καπελιέρα που περιείχε έγγραφα και αλληλογραφία. Κι όπου έβρισκαν σωρό από μπάζα, έσκαβαν με αυτοσχέδια φτυάρια

κι ανέσυραν σπασμένα και στραβωμένα απομεινάκια: ένα ρολόι τοίχου χωρίς δείκτες, ένα πανεράκι ραπτικής, το ει-
κονοστάσι με τα στέφανα και μαζί το στραπατσαρισμένο
δοχείο νυκτός της γηραιάς κυρίας. Κι ό,τι κατόρθωναν να
ξεθάψουν και να απεγκλωβίσουν, το έφερναν στην κεντρι-
κή πλατεία, γύρω από την οποία είχαν στηθεί τα αντίσκη-
να, και το εξέθεταν, ώστε να το αναζητήσουν και να το
ανακτήσουν οι ιδιοκτήτες του. Ό,τι ξέμενε, το κρατούσαν
οι ίδιοι, κι ας μη διέθεταν καν έναν κτιστό χώρο να το απο-
θηκεύσουν. Το κρατούσαν για αργότερα, που θα αποκτού-
σαν ξανά σπίτι.

Είχε πάρει πολύ στα σοβαρά την αποστολή του αυτή ο
πατέρας. Και ήταν πολλοί εκείνοι που για καιρό τον ευ-
γνωμονούσαν επειδή διακινδύνευσε και τους έφερε το ένα
ή το άλλο, αγαπημένο, χρηστικό ή και ξεγραμμένο, αντι-
κείμενό τους. Θαύμαζαν το θάρρος του να τρυπώνει στα
ετοιμόρροπα, κι ας είχαν δώσει ρητές εντολές οι Αρχές
κανείς να μην πλησιάζει και, προς Θεού, κανείς να μην ει-
σέρχεται στα τραυματισμένα σπίτια. Η μάνα του βέβαια
τον κατσάδιαζε γερά, όμως εκείνος έκανε πως δεν την
άκουγε. Κι ας την αγαπούσε ανέκαθεν με τη μέγιστη αφο-
σίωση που μπορεί ένας γιος να επιδείξει στη μητέρα του.
Κι ας μην της χάλασε χατίρι ποτέ. Αυτό ήταν άλλο. Ήταν
ένας διασώστης και οι διασώστες δεν υπολογίζουν τον κίν-
δυνο προκειμένου να υπηρετήσουν το κοινό συμφέρον, έλε-
γε με έμφαση. Η γιαγιά μου έστρεφε απελπισμένη τα μά-
τια στον ουρανό, όπως κάθε φορά που ερχόταν σε από-
γνωση, αλλά και κάπου μέσα της βαθιά συγκινημένη από
το υπερφίαλο αυτό λογύδριο περί ανιδιοτελούς προσφο-
ράς στο κοινωνικό σύνολο. Όμως εγώ λέω πως ήταν η πε-
ριπετειώδης του φύση που τον ωθούσε να ανασκάπτει και
να τρυπώνει στις ρωγμές – όπως και η αγάπη του για τα

πράγματα των ανθρώπων που κουβαλούν μια ιστορία που συνήθως υπερβαίνει κατά πολύ μία ανθρώπινη ζωή και παίρνει και επεκτείνεται και στις ζωές και άλλων πολλών, μελλοντικών ή και παρελθόντων ανθρώπων.

Ακόμη και τη στιγμή που αρχίζει αυτή η αφήγηση για τους ίδιους λόγους κάνει το ίδιο, κι ας μην έχει σημειωθεί κανένας άλλος σεισμός πέρα από εκείνον του εκμοντερνισμού. «Σεισμός είναι και τούτος», υποστηρίζει ο πατέρας, «εξίσου απειλητικός και καταστροφικός με τον σεισμό του '55. Θ' αφήσει πίσω του συντρίμια». Και συνέχιζε το σπίτι να γεμίζει από αντικείμενα, συλλεγμένα από το καλοκαίρι εκείνο μέχρι το καλοκαίρι αυτό, το οποίο μπήκε από ένα παράθυρο, που με τη σειρά του υπήρξε ακόμη ένα κομμάτι μιας συλλογής που όλο και εμπλουτιζόταν, μιας συλλογής αποτελούμενης από τα πεταμένα των άλλων.

ΕΝΙΩΘΑ ΩΡΑΙΑ σ' αυτό το σπίτι. Θαρρώ πως ποτέ δεν μ' ενόχλησε εκείνος ο συνωστισμός, στο πάτωμα και στους τοίχους, ετερόκλητων και κακοπαθημένων αντικειμένων. Εγώ πετούσα αποπάνω τους σαν το πουλί· άλλες φορές κοντοστεκόμουν και τα παρατηρούσα, τα πορτρέτα κυρίως και τους πίνακες, επικοινωνώντας νοερά με τα πρόσωπα και τις εποχές στις οποίες ανήκαν. Όσοι μάς επισκέπτονταν για πρώτη φορά έμεναν εμβρόντητοι, αλλά στο τέλος όλο και κάτι επαινετικό είχαν να πουν για τούτον τον απροσδόκητο πλούτο του αντισεισμικού, που εξωτερικά ήταν ακουόντως ταπεινό, εσωτερικά όμως ομοίαζε με αντικερί. Ένα παραπλανητικά ταπεινό κέλυφος που περιέκλειε παροπλισμένους θησαυρούς. Μόνο η γιαγιά γκρίνιαζε πού και πού, όταν δεν έβρισκε κομμάτι τοίχου ακάλυπτο να κρεμάσει το καντήλι της και το ημερολόγιο με τα φύλλα που ξεκολλούσε κάθε πρωί, για να διαβάξει το ποιηματάκι και να το ερμηνεύει κατά το δοκούν, σαν χρησμό που της απηύθυνε –έναν καθ' ημέραν και κατ' αποκλειστικότητα– ο εκδοτικός οίκος που τα τύπωνε. «Γιαδες ταλέντο και φαντασία και ευρηματικότητα που έχουν αυτοί οι εκδότες!» μουρμούριζε μόνο. «Ένα έξυπνο τετράστιχο για κάθε μέρα του χρόνου». Ετούτα τα ποιηματάκια δεν ήταν για κείνη ό,τι για τους άλλους, πρόχειρες ρίμες δηλαδή. Ήταν έργα τέχνης του λόγου και της μαντικής.

Βέβαια, ο πατέρας έλειπε όλη μέρα απ' το σπίτι κι έτσι απέφευγε να σκουντουφλά πάνω στο ένα και στο άλλο από τα κομμάτια της συλλογής του. Έφευγε τα ξημερώματα και γύριζε αργά το βράδυ, όλη του τη μέρα την περνούσε στο καφενείο. Εμείς μόνο μέναμε πίσω. Και το μεσημέρι, η γιαγιά έπαιρνε την κατσαρόλα, μ' έπιανε απ' το χέρι και πηγαίναμε να τον βρούμε εκεί, για να φάμε μαζί. Μου άρεσε που τρώγαμε στο καφενείο κι όχι στο σπίτι. Που στρώναμε το υφασμάτινο τραπεζομάντιλο σε όποιο τραπέζι εκείνη την ώρα δεν ήταν κατειλημμένο και παρατάσσαμε τα πιάτα, τα μαχαιροπίρουνα και τα ποτήρια μας. Ήμουν το μοναδικό παιδί της γειτονιάς, ή και ολόκληρης της πόλης ακόμα, που απολάμβανε αυτό το πρόνομιο. Κι όχι μόνο επειδή τρώγαμε πάντα με παρέα. Οι άντρες απ' τα διπλανά τραπέζια μάς εύχονταν «Καλή σας όρεξη» και συνέχιζαν να πίνουν με ρέγουλα τα τσίπουρά τους. Έριχναν μάλιστα και κλεφτές ματιές στο περιεχόμενο της κατσαρόλας, περιμένοντας πότε θα τελειώσουμε εμείς ώστε να δοκιμάσουν με τη σειρά τους τη μαγειρική της γιαγιάς, που την εκτιμούσαν απαξάπαντες. Ότι περίσσειε, ήξεραν πως σε λίγο θα τους έρθει ως μεζές για το τσίπουρό τους, σε μικρό πιατάκι: γαύρος λεμονάτος, μελιτζάνες με κιμά ή και γεμιστά με ρύζι και ψίχα αλμυρού μπακαλιάρου. Το τελευταίο ειδικά, πολύ το προτιμούσαν. Η γιαγιά άφηνε πάντοτε την κατσαρόλα στο μαγαζί, να δώσει ο πατέρας τους μεζέδες του και να τη φέρει πίσω το βράδυ. Με το που τελειώναμε, πάλι μ' έπαιρνε από το χέρι κι επιστρέφαμε στο σπίτι, λίγες μόλις εκατοντάδες μέτρα πιο πάνω δηλαδή, όπου έπρεπε υποχρεωτικά να κοιμηθώ για δύο ώρες το λιγότερο. Σπάνια μ' έπαιρνε ο ύπνος. Ξάπλωνα ανάσκελα στο κρεβάτι και αφουγκραζόμουν το ροχαλητό της γιαγιάς, που κοιμόταν σ' ένα

μικροσκοπικό καναπεδάκι στο σαλόνι. Μικροσκοπικό σαν και κείνη. Διόλου δεν έδειχνε να την ενοχλεί το μέγεθός του, όμως ούτε και γκρίνιαξε ποτέ για την παντελή έλλειψη ανατομικών ιδιοτήτων που το διέκρινε. Ήταν ένα φτηνό καναπεδάκι με σπαστή πλάτη, που τη σήκωνε κάθε που ξυπνούσε. Δίπλωνε τα σεντόνια, έριχνε πάνω του ένα βαμβακερό ριχτάρι και το στόλιζε με τα μαξιλάρια φιγούρας απ' την προίκα της μαμάς. Κοιμόταν βαριά και απολαυστικά στο κατσιασμένο αφρολέξ του, με το λευκό της σεντόνι έως το πιγούνι, να μην τραβηχτεί στιγμή και αποκαλυφθεί το παραδομένο στον ύπνο σώμα της. Το να παρουσιάσει στα μάτια τα δικά μου, ή και των πορτρέτων ακόμη, μια τέτοια ανυπεράσπιστη εικόνα, θα τη γέμιζε αβάσταχτη ντροπή. Κοιμόταν έτσι κουκουλωμένη μέχρι αργά το απόγευμα, οπότε και έληγε το σιωπητήριο και η υποχρεωτική παραμονή μου στο κρεβάτι. Τότε μόνο έβγαινα έξω να παίξω.

Όσο ήμουν ακόμη παιδί, ο πατέρας δεν με ήθελε και πολύ να μπλέκομαι στα πόδια του στο καφενείο. Δεν ήθελε, υποθέτω τώρα, να είμαι αυτήκοος μάρτυρας στις κουβέντες των μεγάλων, γιατί δεν μπορούσα ασφαλώς να τις κατανοήσω και να τις ερμηνεύσω σε βάθος και, ως εκ τούτου, θα στρέβλωναν την αποφασιστικής σημασίας εικόνα που σχηματιζόταν τότε εντός μου για τον κόσμο. Πολλές απ' αυτές, εξάλλου, δεν ήταν και για να τις παίρνει κανείς στα σοβαρά: αερολογίες, γενικεύσεις και κουτσομπολιά, προκατειλημμένες απόψεις και πικρόχολες κορόνες, από ανθρώπους που έσερναν πολλή κούραση και πολλή εμπάθεια στο σώμα και στην ψυχή τους. Όχι ότι οι ευάριθμοι πελάτες του καφενείου μας ήταν κακοί άνθρωποι – ο πατέρας και η γιαγιά πίστευαν μάλιστα πως ήταν καλύτεροι απ' τους υπόλοιπους, τους πολύ περισσότερους, τους

πολύ πιο αριστοκράτες, που σύχναζαν στα άλλα δύο καφενεία της προκουμαίας. Το δικό μας ήταν το πιο μικρό, το πιο ταπεινό, το πιο λαϊκό. Στο δικό μας δεν σερβίρονταν εμφιαλωμένα κρασιά, μήτε πάστες βουτύρου για να τρώνε οι κυρίες που έκαναν τη βόλτα τους κάθε Κυριακή. Στο δικό μας υπήρχε μόνο ένα τζουκ μποξ, φερμένο ποιος ξέρει από πού, κι όχι τα μεγάλα γυαλιστερά ραδιόφωνα, που έπιαναν σταθμούς με χορευτική ή κλασική μουσική και εκπομπές λόγου. Στο δικό μας η τηλεόραση μπήκε τελευταία και κυρίως για να βλέπουν οι πελάτες τα κυριακάτικα ματς και να διαπιστώνουν, ιδίους όμμασι, αν το πέναλτι που σφύριξε ο διαιτητής ήταν πράγματι πέναλτι κι αν το κόρνερ ήταν αληθινό κόρνερ. «Οι ραδιοφωνικές μεταδόσεις είναι αναξιόπιστες», έλεγαν, «ενώ τα μάτια μας δεν μας γελούν. Ο ξεφτίλας ο διαιτητής είναι πουλημένος».

Ο πατέρας, απ' τη στιγμή που γέμισε ασφυκτικά το σπίτι με τα σπουδαία του ευρήματα και είδε κι από μόνος του ότι δεν είναι δυνατόν να χωρέσει άλλα, άρχισε να στολίζει και το μαγαζί με όλα όσα έπεφταν στα χέρια του στο εξής. Και το είχε πολύ ωραία, είναι η αλήθεια, διακοσμήσει. Οι τοίχοι είχαν γεμίσει με κάδρα και καδραρισμένα έγγραφα, εδώ ένα προικοσύμφωνο του 1828 κι εκεί η διαθήκη κάποιου ήρωα της Ελληνικής Επανάστασης, πεσόντος στη μάχη, κεχριμπαρένια κομπολόγια και χαλκογραφίες που απεικόνιζαν γυμνόστηθες παγανιστικές θεότητες να χορεύουν στην όχθη ενός ποταμιού, μύλοι του πιπεριού που δεν έστριβε πλέον το χερούλι τους και πινακωτές, αραιδιασμένα σε ράφια που περιέτρεχαν το πάνω μέρος των τοίχων, καθ' όλο το μήκος τους. Συχνά μάλιστα ανέβαινε και σε ένα δίσκαλο και τα ξεσκόνιζε ένα ένα, τα έτριβε με υγρό πανί, τα έπλενε και τα επανατοποθετούσε σε όλο και νέες διατάξεις, προκειμένου να αναδειχθεί ευκρινώς η

παραγνωρισμένη τους αξία και η διασαλευμένη τους κομφόρτητα. Κάποιος μάλιστα δημοσιογράφος από την πρωτεύουσα, που έτυχε περαστικός απ' την πόλη μας και μπήκε μια μέρα τυχαία στο μαγαζί μας, εντυπωσιάστηκε τόσο πολύ από τη σπουδαία αυτή συλλογή, που ζήτησε από τον πατέρα να του δώσει συνέντευξη, την οποία και δημοσίευσε λίγες μέρες αργότερα –μαζί με τις πολλές φωτογραφίες που τράβηξε– σε μία από τις πιο ευρείας κυκλοφορίας εφημερίδες της χώρας. Το κορνιζαρισμένο απόκομμα εκείνου του φύλλου κόσμησε επί μακρόν τον τοίχο του καφενείου. Ο μπαμπάς ποζάρει κάτω από ένα βαρυφορτωμένο ράφι, χαμογελώντας δειλά – τα μάτια του χαμηλωμένα και τα χέρια του δεμένα σφιχτά στο ύψος του στομαχιού του. Είναι αρκούντως ντροπαλός και νέος. Φοράει μίαν άσπρη ποδιά και η λάμψη στα μάτια του δεν έσβησε ούτε τώρα ακόμη, που το απόκομμα κιτρίνισε και τρίφτηκε εντός της κορνίζας. «Ο φρουρός των αντικειμένων του παρελθόντος»: έτσι τιλοφορήθηκε το άρθρο εκείνο.

Πολλές φορές αναρωτιέμαι αν με απασχόλησε τότε καθόλου το γιατί στο δικό μας το καφενείο συχνάζανε άνθρωποι φτωχοί και αν με απασχόλησε επίσης και κάτι ακόμη πιο κρίσιμο: η δικιά μας η φτώχεια, δηλαδή. Τη φτώχεια αυτή, είμαι απολύτως βέβαιος πια, ότι τότε καθόλου δεν την αντιλαμβανόμουν ούτε και με στενοχωρούσε. Την αντιλήφθηκα πολύ αργότερα, όταν πλέον δεν είχε και τόση σημασία. Την αντιλήφθηκα μάλλον κάποια στιγμή εκείνο το καλοκαίρι, το οποίο μπήκε αιφνιδίως απ' το παράθυρο, τότε που δεν ήμουν πια παιδί και που μπορούσα πλέον να διακρίνω τα σημάδια της σε χίλια δυο σημεία: στη θαμπάδα που είχε το πλαστικό χεράκι με το οποίο έξιχνε η γιαγιά την πλάτη της, στα τσιγκρίσματα των εμαγιέ πιάτων που στέγγωναν στην πιατοθήκη, στον μικρό

αριθμό των εσωρούχων μου στο συρτάρι, στην απόσταση που χώριζε την εξώπορτα του σπιτιού μας από τον υπαίθριο καμπινέ, έναν κύβο καμωμένο από τσιμεντόλιθους στην πίσω αυλή, στα κομμάτια της εφημερίδας που είχαν περαστεί στον γάντζο που κρεμόταν στον τοίχο του, σε απόσταση του ανοίγματος ενός μπράτσου απ' το σημείο της τρύπας που κατάπινε, αλλά με δυσκολία χώνευε, ότι τέλος πάντων απορρίπταμε εντός της.

Εξάλλου, δεν ήμασταν εμείς η εξαίρεση σε κάποιον κανόνα. Τα περισσότερα σπίτια είχαν τέτοιους υπαίθριους καμπινέδες, οι περισσότερες γριές έξυναν την πλάτη τους με τέτοια φθαρμένα πλαστικά χεράκια. Όλοι οι γνωστοί μας έκοβαν τις εφημερίδες σε παραλληλόγραμμα και τα περνούσαν στον γάντζο. Και πάντα ήταν τα τσίπουρα των πελατών μας μετρημένα. Κι έτσι, μετρημένος ήταν και ο μισθός του πατέρα. Διόλου αυτό δεν τον αποθάρρυνε. Συνέχιζε να τηγανίζει τα ψαράκια του στην γκαζιέρα και να τα περιχύνει ξίδι. Να χοντροκόβει τις πατάτες και να τις περιλούζει χοντρό αλάτι. Ο μεζές οφείλει να είναι είτε ξινός είτε αλμυρός, για να τραβάει τσίπουρο – αυτά είναι πράγματα γνωστά. Καθάριζε τα τραπέζια μ' ένα πανί και σέρβιρε τα αλμυρά και τα ξινά του με περιποιητικότητα. Ύστερα καθόταν παράμερα και διάβαζε την εφημερίδα ή ένα βιβλίο, συνήθως ιστορικό, με το αυτί του στραμμένο προς τους πελάτες και στις κουβέντες τους. Αλλά λίγες φορές έμπαινε στις κουβέντες αυτές. Το θεωρούσε αγένεια να παρεμβαίνει. Ήταν όμως φορές που οι άλλοι επιζητούσαν την παρέμβασή του, δείχνοντάς του έτσι ότι εκτιμούν τη γνώμη και τη γνώση του.

«Πάμε να φύγουμε», έλεγε η γιαγιά και σηκωνόταν φουριόζα. «Τώρα μιλούν τα πολιτικά. Δεν κάνει ν' ακούς!» Την ακολουθούσα κι εγώ πειθήνια. Τη μία και μόνη φορά

που τη ρώτησα γιατί δεν πρέπει ν' ακούω τα πολιτικά, με κοίταξε αυστηρή κι είπε: «Γιατί κάηκε εμάς η γούνα μας απ' τα πολιτικά, γι' αυτό!» Χωρίς περαιτέρω εξηγήσεις. Τη νύχτα πολλές φορές ονειρεύτηκα τη γιαγιά με σώμα αλεπούς να τρέχει αλαλιασμένη στο δάσος με την ουρά της να 'χει πιάσει φωτιά. Να τρέχει για να ξεφύγει από έναν αόρατο εμπρηστή, που θα ήταν ασφαλώς αυτά τα απροσδιόριστα τα πολιτικά. Κι ούτε κατά διάνοια ήμουν σε θέση να συνδυάσω τότε τη φτώχεια τη δική μας και των πελατών μας με τις κουβέντες που άνοιγαν στο καφενείο κι εμείς έπρεπε να τις αποφεύγουμε. Κι ούτε που περνούσαν απ' το μυαλό μου οι λόγοι που πολλοί απέφευγαν ακόμη και να περνούν έξω από το καφενείο μας. Μόνο ένα σούρουπο όταν γυρνούσα στο σπίτι από το παιχνίδι, άκουσα δύο αγνώστους που προπορεύονταν να μιλούν και να λέει ο ένας στον άλλο: «Δεν πατάμε εμείς σ' αυτό το καφενείο. Να το ξέρεις να μην πατήσεις κι εσύ, γιατί θα χαρακτηριστείς. Αυτό είναι το καφενείο των φτωχών. Σ' αυτό πάνε οι κομμουνιστές».

ΤΟ ΚΑΛΟΚΑΙΡΙ ΕΚΕΙΝΟ μπήκε από το παράθυρο που άνοιγε στον κήπο. Το θυμούμαι πολύ καλά, γιατί έτσι όπως ήμουν ξαπλωμένος ανάσκελα στο κρεβάτι, ένιωσα τη χνουδωτή του φτερούγα ν' αγγίζει τον λαιμό μου. Φτερωτό καλοκαίρι θα 'ναι αυτό, συνειδητοποίησα αίφνης και η καρδιά μου πήρε να χτυπά στο στήθος σαν αποτρελαμένο ταμπούρλο. Έμεινα ακίνητος, με τα πέλματά μου να πιέζουν το κάτω οριζόντιο ξύλο του κρεβατιού μου, που πια δεν με χωρούσε. Ήταν καιρός που πλέον δεν με χωρούσε και κατέληγα να κοιμούμαι τα βράδια διπλωμένος, ωσάν έμβρυο. Έτσι συμμαζεύα κάπως το ασυμμαζέυτο του σώματός μου, που με έφερνε όλο και σε δύσκολη θέση κι επίσης εγκλώβιζα εντός μου πιο αποτελεσματικά τις αναταράξεις και τις ανησυχίες που έσκαγαν σαν πιστολιές. Κι ούτε που θα το έβαζα στο μυαλό μου ποτέ να ζητήσω ένα άλλο μεγαλύτερο κρεβάτι, καθώς είχα ήδη πάρει δρόμο κι έφευγα, και το κρεβάτι μου το παιδικό δεν θα το χρειαζόμουν πια. Σε άλλες κάμαρες, το 'χα πάρει απόφαση, θα κοιμόμουν στο εξής και σε άλλα κρεβάτια. Το σπιρτόκουτο είχε στενέψει απελπιστικά και πλέον με στρίμωχνε κι αυτό.

Είχα μόλις ολοκληρώσει τις εξετάσεις μου, οι οποίες υπήρξαν τόσο κουραστικές που μου άφησαν ένα περίεργο μούδιασμα στο κορμί και στο μυαλό. Οι βαθμοί είχαν ανακοινωθεί λίγες μέρες πιο πριν και ήταν αφορμή για

γιορτή. Εκείνο το βράδυ ο πατέρας κέρασε σε όλους τα ποτά και πήρε να ταΐζει το τζουκμποξ επαναληπτικά κέρματα για να παίζει τα τραγούδια του. Η δυνατή μουσική, η φωταφία, τα αλλεπάλληλα τσουγκρίσματα και οι ενθουσιώδεις φωνές των θαμώνων κράτησαν τη γειτονιά ξάγρυπνη έως πολύ αργά. «Αλλά δεν συντρέχει λόγος απόψε να είμαστε διακριτικοί», επέμενε ο πατέρας κι όλο έχυνε κρασί στα ποτήρια μας. «Είμαστε πλέον φοιτητές!» «Ναι, είμαστε», του απαντούσα τότε κι εγώ με πεποίθηση. Ο πατέρας είχε να γελάσει και να διασκεδάσει έτσι πολλά χρόνια. Από τον θάνατο της γιαγιάς δε κι έπειτα, δεν τον είχα δει μήτε καν να χαμογελάει. Ίσως μόνο κάτι πικρά χαμόγελα να του ξέφευγαν, κάθε που οι πελάτες του ανέλυαν για πολλοστή φορά την πολιτική κατάσταση, που έβαινε ασφαλώς και ολονέν επί τα χείρω. Ή, τουλάχιστον, έτσι την έβλεπαν εκείνοι να βαίνει. Εγώ είχα άλλες σκοτούρες.

Τους τελευταίους μήνες κρατούσα εγώ το μαγαζί τ' απογεύματα για να μπορεί ο πατέρας να ξεκουράζεται λίγο. Δεν ήταν δα και μεγάλη δουλειά, γιατί τέτοια ώρα η κίνηση έκοβε. Το πολύ να έψηνα κάνα δυο καφέδες, κι αυτό σε κάτι σιωπηλούς γέροντες που είχαν πάρει από νωρίς τον ύπνο τους κι έβγαιναν απ' τα σπίτια τους σαν τα σαλιγκάρια μετά τη βροχή, βραδυκίνητοι και προσεκτικοί. Ακροβολίζονταν σε διαφορετικά τραπέζια, δηλώνοντας έτσι πως δεν είχαν όρεξη για κουβέντες, και με άφηναν και μένα στην ησυχία μου ν' απλώσω τα βιβλία και τις σημειώσεις μου και να μελετήσω. Κατά έναν παράδοχο τρόπο, μου ήταν πολύ πιο εύκολο να συγκεντρωθώ στο διάβασμα εκείνα τα μακρόσυρτα απογεύματα υπό το βλέμμα αυτών των φυλάκων αγγέλων, που με προστάτευαν λες από κάθε έξωθεν περισπασμό με τη σιωπή τους και τη βαρυθυμία τους. Ένωθα πως είχαν στη ζωή τους ήδη κουβεντιάσει πολύ,

ανησυχήσει περισσότερο, θυμώσει και γελάσει κατά κόρον, και πως τέτοιες εκδηλώσεις δεν τους αφορούσαν πλέον. Η ζωή θα συνέχιζε, σαν να μου έλεγαν, να τραβάει τον ανήφορο της και δίχως τις δικές τους παρεμβολές. Οπότε και άφηναν το βλέμμα τους να διαπερνά την τζαμαρία με τη θέα στον σχεδόν έρημο δρόμο που διέσχιζε αραιά και πού κανένα αυτοκίνητο. Και όποτε τύχαινε να βρέχει το ευχαριστιούνταν περισσότερο, να παρακολουθούν τη βροχή που έπεφτε σαν σε κινηματογραφική σκηνή.

Με το που έπαιρνε να σουρουπώνει όμως, η τόσο προσεκτικά καταστρωμένη αυτή ησυχία διαλυόταν δίχως ν' αφήνει ίχνη πίσω της. Ο πατέρας επέστρεφε στο πόστο του, οι γέροι πλήρωναν και πήγαιναν να ξανακλειστούν στα σπίτια τους, ενώ εγώ μάζευα τα βιβλία μου και πήγαινα να βρω τα παιδιά. Σύντομα θα κατέφθαναν άλλοι, πιο νέοι και λαλίστατοι θαμώνες, αυτοί που ήθελαν να κανονίσουν τις δουλειές τους, να πιουν τα ποτήρια τους και να συζητήσουν με πάθος το νέο μείζον θέμα: τις εκλογές που πλησίαζαν. Οι δρόμοι είχαν ήδη γεμίσει από τις αφίσες και ο προεκλογικός αγώνας μαινόταν σε όλα τα μέτωπα, σε όλα τα σπίτια και σε όλα τα καφενεία. Κυρίως στα καφενεία. Τα παιδιά στη βόλτα επίσης συζητούσαν με έξαψη τα σχετικά με την επικείμενη εκλογική αναμέτρηση. Ήταν λες και είχε μεταγγιστεί στις φλέβες τους μια ουσία διεγερτική, που παραμόρφωνε το περίγραμμά τους. Εγώ τους άκουγα με προσοχή αλλά χωρίς να παίρνω θέση – δεν είχα κάποια θέση να πάρω. Τους απογοήτευε αυτή μου η στάση. «Εδώ ο κόσμος καίγεται κι εσύ το βιολί σου», μου έλεγαν. «Που έπρεπε να 'σαι στις επάλξεις. Εσύ περισσότερο απ' όλους τους άλλους». Δεν απαντούσα σ' αυτό. Διαισθανόμουν τι εννοούσαν μα δεν το γνώριζα. Και κοβόταν η συζήτηση μαχαίρι. Εκείνοι δαγκώνονταν λίγο,

Στην παραθαλάσσια πόλη, όπως και στη χώρα ολόκληρη, οι πάντες έχουν προσβληθεί από τον προεκλογικό πυρετό. Ο πόλεμος της αφίσας, που μαίνεται ρουσσαλιέος στους τοίχους των κτηρίων, μαρτυρά το μοίρασμα του κόσμου στους δικούς μας και στους άλλους.

Ο Νικόλας παρατηρεί τον πατέρα να κρατά το στόμα του κλειστό και να επιμένει πως μόνη λύση υπήρξε από καταβολής κόσμου η δημοκρατικότητα και η συμφιλίωση. Κι όσο για την Αλληλαγή που ευαγγελίζεται ο χαρισματικός ηγέτης του κόμματος της αξιωματικής αντιπολίτευσης, θα προτιμήσει να μην εκφέρει άποψη καμιά. «Γιατί εμάς κήκε η γούνα μας από τα πολιτικά», όπως σημείωνε συχνά πυκνά η γιαγιά Ρόν.

Εντούτοις, το καλοκαίρι θα συνεχίσει να εξελίσσεται φέρνοντας τις φεγγαράδες, τις νύχτες των πανηγυριών, τις προεκλογικές συγκεντρώσεις κι ένα θρασύ κορίτσι. Η Μαρία με τα κίτρινα θα δώσει τότε τις πιο ταιριαστές συμβουλές για τα ζητήματα της καρδιάς, καπνίζοντας τα βαριά τσιγάρα με το άσπρο φίλτρο.

Και όλα θα βαίνουν σχετικά ομαλώς, έως ότου καταφθάσει απροειδοποίητα ο Τσέχος παππούς. Μαζί του θα φέρει και όλες τις αιχμηρές λεπτομέρειες του συνειδητά και πεισματικά αποσιωπημένου παρελθόντος, αυτού που διχοτόμησε τον κόσμο τέσσερις δεκαετίες πιο πριν. Και μετά να αναχωρήσει οριστικά από τον επιβατικό σταθμό του καφε-ζαχαροπλαστέιου «Η Ομόνοια», λίγες μέρες πριν από την πολυαναμενόμενη εκείνη Κυριακή 18 Οκτωβρίου του 1981, οπότε και άνοιξαν οι κάλπες για να δεχτούν τα ψηφοδέλτια του, ακόμη και σήμερα, 40 ακριβώς χρόνια μετά, άδηλου και δυσερμήνευτου μέλλοντός μας.

